

Lisansüstü Eğitimin Sorunları

The problems of graduate education

Erkan İbiş

Ankara Üniversitesi Rektörü, Ankara

Özet

Lisansüstü eğitim –özellikle doktora–, araştırmaların yapılması ve bilginin üretilmesini; bilimsel ve teknolojik ilerlemelerin, kalkınmanın lokomotifleri olan yüksek nitelikli insan gücünün (bilim insanları, öğretim üyeleri, araştırmacılar) yetiştirilmesini sağlar. Gelişmiş ve gelişmekte olsun tüm ülkelerde önem verilmesine karşın, lisansüstü eğitimin bazı sorunları vardır. Bu makalede, lisansüstü eğitimde dünya ülkelerinde ve Türkiye’de öne çıkan başlıca sorunlar alanyazına ve gözlemlere dayalı olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda, Türkiye’de lisansüstü eğitimle ilgili yapılan araştırmalar, ulusal gelirden ayrılan kaynaklar, uluslararasılaşma, doktora öğrencilerinin hareketliliği ve doktora öğretiminin niteliği konularındaki sorunlar değerlendirilmiştir.

Anahtar sözcükler: Doktora, lisansüstü eğitim, lisansüstü eğitimin sorunları.

Abstract

Graduate education –especially the doctorate– helps to perform researches and generate information, to support the scientific and technological progress and bring up highly qualified manpower considered the locomotive of development (scientists, university professors, researchers). In all developed and developing countries, despite the importance given to the graduate education, there are problems in this field. In this article the main problems of graduate education in different countries and in Turkey are discussed based on literature and observations. In this context problems related to researches performed in the field of graduate education in Turkey, resources allocated from the national income, internationalization, graduate student’s mobility and the quality of the doctorate education were mentioned.

Keywords: Doctorate, graduate education, graduate educational problems, doctorate.

Üniversiteler bilimsel araştırmaların yapıldığı, yeni bilgilerin üretildiği, bu bilgilerle eğitim-öğretim süreçleri aracılığıyla öğrencilerin yetiştirildiği ve yayın yoluyla da toplumla paylaşıldığı, bilgiyi sürekli üretecek olan bilim insanları ile öğretim üyelerinin diğer bir deyişle yüksek nitelikli ve nitelikli insangücünün yetiştirildiği kurumlardır. Bu anlamda üniversite, bilimsel çalışmalarının ışığında ülke ve dünya sorunlarının saptanması, çözümü, toplumların refah ve mutluluğu için aklın ve bilimin üstünlüğü temelinde görüş oluşturmak, ilgili kamu ve özel sektör kurumlarına danışmanlık yapmak, toplumun sorunlarına yönelik politikaların oluşturulmasına katkı sağlamak ve yapılan uygulamalara yönelik eleştirel düşünce merkezi olmak işlevlerini de yerine getirir. Üniversite, bilimin gerçekleştirildiği, araştırmanın özgürce yapılabilirdiği, bu çalışmaların özendirildiği yer olmak durumundadır.

İnsanların refahı, toplumların gelişmesi, bilimsel ve teknolojik ilerlemelerin sağlanmasında önemli işlevler yüklenmesi nedeniyle üniversiteler, tüm ülkeler ve bu arada Türkiye için de vazgeçilmez öneme sahiptir. Günümüzde yüksek nitelikli insangücü gereksiniminin artışı üniversiteleri daha da önemli kılmakta, üniversitelerin toplumla paylaşımında ve sosyal çözümlerde sorumlulukları da giderek artmaktadır. Çağdaş toplumun temel önceliklerinden olan demokrasi, adalet, temel hak ve özgürlükler, yoksullukla mücadele, engellilere destek, çevre ve doğanın korunması gibi amaçların yaşama geçirilmesinde de, üniversitenin sağladığı eğitimin, ürettiği bilginin ve sunduğu hizmetlerin rolü büyüktür (Karakütük, 2002).

Üniversitelerde yapılan araştırmalarla yeni bilgiler üretilir. Araştırma yapmak, üniversitenin en önemli işlevidir. Üniversite, üniversite niteliğini araştırma yaparak kazanır. Bilgi, üniver-

İletişim / Correspondence:

Prof. Dr. Erkan İbiş
Ankara Üniversitesi Rektörlüğü,
Döğol Cad., Tandoğan, Ankara
e-posta: rektör@ankara.edu.tr

Yükseköğretim Dergisi 2014;4(3):117–123. © 2014 Deomed

Geliş tarihi / Received: Kasım / November 7, 2014; Kabul tarihi / Accepted: Kasım / November 27, 2014

Çevrimiçi erişim / Online available at: www.yuksekogretim.org • doi:10.2399/yod.14.019 • Karekod / QR code:

sitelerin yapı taşıdır. Bilginin üretilmesi, kullanıma uygun duruma getirilmesi, değerlendirilmesi ve aktarılmasının önemi tartışılmaz. Bilinmelidir ki, ekonomik yaşamı, toplumsal ve kültürel değerleri biçimlendiren en önemli kavram geçerli ve güvenilir bilgidir. Bilgi; insan yaşamının iyileştirilmesi, toplumun gelişmesi için gerekli en önemli girdi ve üretimin önemli bir etmenidir, bilimin kıvılcımı ve aynı zamanda sonucudur; özgür ve eleştirel düşüncenin, sorgulama ve araştırmanın, yenilikçi ve yaratıcı enerjinin asıl kaynağıdır. Ulusal ve uluslararası alanda saygın bir üniversite olabilmek için de yeni bilgiler üretmek gerekir. Bu nedenle üniversitelerin, özgür bir araştırma ortamı sağlayan, öğretim elemanlarını maddi ve manevi açıdan destekleyen, yeni destek modelleri oluşturan ve bilimsel araştırma yayın süreçlerini kolaylaştıran bir yönetim anlayışını izlemeleri gerekir. Araştırma sonuçlarını, yeni üretilen bilgileri uluslararası alanlarda yayımlayarak paylaşmaları konusunda da öğretim elemanlarının özendirilmesi önemlidir.

Araştırmalar yoluyla üretilen bilgilerin eğitim-öğretim yoluyla öğrencilerle paylaşılması, üniversitelerin en önemli işlevlerinden biridir. Bir üniversitenin üniversite olmasında önemli ölçütlerden birisi olan özgün araştırmaların yapılması, lisansüstü eğitim kapasitesinin bir sonucu olarak görülebilir. Üniversitelerde temel olarak önlisans, lisans, lisansüstü düzeylerde eğitim-öğretim yapılmaktadır. Lisansüstü eğitim de kendi içinde yüksek lisans (tezli-tezsiz, yüzyüze ya da uzaktan) ve doktora olarak iki düzeye ayrılmaktadır. Araştırmaların yapılması ve bilginin üretilmesinde, lisansüstü eğitimin doktora düzeyi önemlidir. Bilimsel ve teknolojik ilerlemelerin, kalkınmanın lokomotifleri olan yüksek nitelikli insangücü (bilim insanları, öğretim üyeleri, araştırmacılar) lisansüstü eğitimle; doktora programlarıyla yetiştirilir.

Ülkelerin geleceği açısından bu kadar önemli olması nedeniyle ister bilgi temelli ekonomileriyle gelişmiş ülkeler olsun, ister bilgi temelli ekonomiye geçme özlemi duyan gelişmekte olan ülkeler olsun, tüm dünya ülkelerinde doktora öğretimine artan bir önem verilmekte, doktora öğretiminin amaçları ve yapısında reformlar yapılmaktadır. Kuşkusuz, yapılmak istenen reformlar ülkelerin gelişmişlik-ekonomik gelişme düzeylerine göre farklı içerik ve niteliktedir, lisansüstü eğitimin düzeyine ve programların türüne göre de değişmektedir. Gelişmiş ülkelerde tartışılan reformlar, lisans programlarının sürelerinin kısaltılması ve lisansüstü programların yaygınlaştırılmasında kamusal kaynakların azaltılması, doktora adaylarının daha çok sanayi araştırmalarına yönelmelerinin özendirilmesi ve öğrencilerin üniversite dışında yetişmelerine yoğunlaştığı gözlenmektedir. Ayrıca disiplinlerarası araştırmaların özendirilmesi, kariyer olanakları ve oluşan istihdam seçeneklerinin dikkate alınması ile öğretim de önemli görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde gerçekleştirilen reformlar ise, okullaşma oranını artırarak lisansüstü eğitimi yaygınlaştırmaya ve geliştirmeye, üniversiteleri yüksek tek-

nolojili ürünleri geliştirmeye öncülük ederek ekonomik büyümenin lokomotifleri durumuna getirmeye, nitelikli lisansüstü programlar oluşturmaya, üniversite ve araştırma altyapısını kurmaya ve ülke içinde ya da dışında yüksek nitelikli öğretim üyesi yetiştirmeye yönelmiştir (Johnson, 2009, s. 1–12). Sonuç olarak doktora programlarında yapılan reform çalışmalarının doktora öğretimini güçlendirerek yaygınlaştırmak, akademik kariyer kazandırmak yanında bir dizi mesleğe yönelik yetiştirecek biçimde düzenlemek ve yüksek nitelikli insangücünü eğitmek konularında yoğunlaştığı söylenebilir. Lisansüstü eğitimin belli standartlara ulaştırılması kolay değildir. Bu nedenle, alanda yaşanan sorunların ele alınarak çözüm önerilerinin buna göre oluşturulması daha etkili olacaktır. Burada dünyada lisansüstü eğitim alanında yaşanan sorunları ele almak yerinde olacaktır.

Dünya Ülkelerinde Lisansüstü Eğitimin Sorunları

Dünya ülkelerinde lisansüstü eğitim reformu ve bilim insanları ile mühendislerin uluslararası hareketliliği konusunda yapılan bir çalışmada ele alınan en önemli ortak konuların lisansüstü eğitimle sanayinin ilişkisi, lisansüstü eğitime yapılan yatırımlar ve lisansüstü eğitim öğrencilerinin hareketliliği (*mobility*, dolaşım) konuları olduğu gözlenmektedir (Johnson, 2009, s. 13–19). Bunlar aynı zamanda lisansüstü eğitim konusunda dünya ülkelerinde yaşanan sorunlar olarak da değerlendirilebilir. Üniversite (lisansüstü eğitim)-sanayi ilişkileri, ülkelere ve ekonomik kalkınma düzeylerine göre farklılaşmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde araştırmaya sanayi katılımı çok az düzeydedir. Bu durum, firmaların ülkedeki yüksek diplomalı bireyleri işe almasını da sınırlandırabilmektedir. Gelişmiş bazı ülkelerde de aynı sorun yaşandığından, araştırma projeleri için ortaklaşa destek mekanizmaları ve vergi indirimleriyle bu etkileşim desteklenmeye çalışılmaktadır. Yükseköğretimde nitelikli insangücünün finansmanı ile ilgili sorunlar önem kazanmaktadır. Lisansüstü eğitimde artan öğrenci sayısı, lisansüstü eğitime yapılan yatırımları artırmayı gerektirmektedir. Bununla birlikte, parasal kaynakların yeterli olmaması ülke yönetimlerini çeşitli arayışlara yöneltmektedir. Gözlenen eğilim, kamu finansmanı üzerindeki baskıyı azaltmak için, lisansüstü eğitime devlet desteğini azaltmak, öğrenci harç ve ücretlerini artırmak, sanayi desteği sağlamak ya da eğitimin maliyetini azaltmak gibi çözümlerden birisi ya da birkaçı birlikte denenmektedir. Bazı ülkelerde sanayi, reform için veya lisansüstü eğitimin yaygınlaşmasında bir uyarıcı olamamakta ve bu konudaki itici güç hükümetler ya da uluslararası kalkınma bankalarının destekleri gibi programlar olmaktadır. Oysa genel eğilim, sanayi sektörünün bu girişime öncülük ettiği yönündedir. Gelişmiş bazı ülkelerde sanayinin gereksinimlerini karşılamak için lisansüstü eğitimi yeniden biçimlendirmek, tartışmaların ve araştırmanın temel konusudur. İşbirliği için yapılan çeşitli özendirmelere ek olarak, birçok ülke üni-

versite-sanayi ilişkilerini güçlendirmeyi hedefleyen özel programlar başlatmıştır. Birçok ülke, üniversitelerini ve lisansüstü eğitim yapabildiği diğer araştırma enstitülerini sanayi ile daha fazla ilişkili olmaları ve sanayiden daha fazla finansal destek elde etmeleri konusunda zorlamakta, lisansüstü eğitim programları sanayinin gereksinimlerine göre planlanmaktadır. Sonuç olarak lisansüstü eğitim-sanayi ilişkileri, sanayi sektöründe akademik unvana sahip bireylere seminer verdirilerek, personel değişim programları hazırlanarak, ortak araştırmalar yapılarak ve danışmanlık hizmetlerine yönelik uygulamalarla somutluk kazanmaktadır (Karakütük, 2009).

Eğitimli bilim insanlarının hareketliliği konusunda her ülkenin bakış açısı iki ana etmene dayanmaktadır: Ülkenin gelişmiş ya da gelişmekte olması ve akışın yönünün beyingöçü ya da beyin kazanımı olup olmaması. Ancak bilindiği gibi akışın yönü genellikle gelişmekte olan ülkelerden gelişmiş ülkelere doğrudur. Bu akışın nedeni, çoğunlukla ülkelerinde fırsatların olmamasıdır. Yüksek diplomalı bireyler için çok az sayıda uygun iş bulunmakta, bu işlerin mali getirileri düşük, çalışma koşulları kötü ve olanakları sınırlı olmaktadır. Gelişmiş ülkelere beyingöçü veren ülkelerde lisansüstü programlar, yurttaşlarını ülkeye geri çekmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, yabancı öğretim elemanlarının işe alınması için özel kadrolar sağlanmaktadır (Johnson, 2009, s. 17–19). Lisansüstü öğretimin kendine özgü sorunları vardır ve bu sorunları belli biçimde sınıflama yönünde çeşitli araştırmalar yapılmıştır.

Duan ve Shan (2013) lisansüstü eğitimle ilgili sorunları akademik, örgütsel (kurumsal) ve kişisel sorunlar başlıkları altında incelemektedir:

Akademik sorunlar; danışman yetersizliği, öğrenci niteliklerinin düşük olması gibi konularda yoğunlaşmaktadır. Akademik sorunların başında lisansüstü öğretimde öğrenim gören öğrencilerin güçlü kurumsal altyapıya sahip olmakla birlikte, gerçek yaşamdaki sorunları çözebilme becerilerinin düşük olması gelmektedir. Bu sorunların kaynağı öğrencilere sunulan lisansüstü eğitim etkinliklerinde etkin ve kendi kendine öğrenme becerilerini geliştirmeye yeterince yer verilmemesidir. Akademik sorunlar, lisansüstü öğretim alanlarına göre de farklılık göstermektedir. Fen-mühendislik alanlarına göre sosyal bilimlerde lisansüstü öğrenim görenlerin sorunlarının daha karmaşık ve farklı olduğu ortaya çıkmaktadır. Örneğin sosyal bilimlerde lisansüstü öğrenim görenlerin en çok yaşadıkları sorunlardan birisi eğer sürekli bir işe sahip değillerse tam zamanlı bir iş bulmada zorluklarla karşılaşmalarıdır. Maddi olanakların zorlanması ve iş olanaklarının sınırlı olması sosyal bilimlerde öğrenim görenlerin lisansüstü öğrenime devamlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Buna karşılık sağlık ve fen-mühendislik alanlarında proje vb olanakların daha fazla olması ve getirilerinin yüksek olması bu alanda lisansüstü öğrenim görenleri sosyal bilim alanlarına göre daha ayrıcalıklı konuma getirmektedir.

Örgütsel sorunlar; altyapı olanaklarının yeterli olmaması, yönetimlerin öğrencilere karşı kayıtsız olması, yurt vb. olanakların yeterli olmaması ve sınavların öznel (subjektif) olması konularını kapsamaktadır.

Kişisel sorunlar; adayların lisansüstü eğitime hazır olmaması, ailesel sorunlarının eğitimlerini etkilemesi, maddi sorunların diğer konuların önüne geçmesi gibi sorunlardır. Lisansüstü eğitimin süresinin uzun olması ve öğrencilerin ders yüklerinin yoğun olması öğrencilerin hem finansal açıdan hem de güdülenme (motivasyon) kaybına neden olmakta, bu durum hem çalışıp hem de okumak zorunda olan lisansüstü öğrencilerin haksız rekabet içine atılmasına yol açmaktadır. Özellikle ABD gibi ülkelerde burslu okuyan lisansüstü öğrenciler yerli öğrencilere göre daha ayrıcalıklı konumda öğrenim görmektedirler. Lisansüstü düzeyde üretilen bilginin üst düzey olması kuram ve uygulama arasında boşluğa yol açmakta, lisansüstü alanda üretilen tezlerin raflarda kalmasına neden olmaktadır (McAlpine ve Norton, 2006).

Öğrenciler, ilerlemelerinde oldukça önemli olan danışmanlık uygulaması öğretim üyelerinin proje vb. çalışmalara yoğunlaşması nedeniyle yeterince özenli yerine getirilemediği ve öğrenciler yeterince destek alamadıkları zaman çalışmalarını istenen düzeyde gerçekleştirmemekte hatta doktora çalışmalarını yarıda bırakabilmektedirler. Lisansüstü düzeyde yapılan sınavlar ve başarı değerlendirmelerinin öznel olması bu düzeyde verilen eğitimin niteliğinin düşmesine yol açabilmekte ve gerçek başarıyı gölgeleyebilmektedir. Doktora programlarındaki öğretim üyelerinin yetersizliği ve ilgisizliği yanında özerkliği kötü yönde kullanmaları durumunda bu düzeydeki öğrencilerin öğrenimden uzaklaşması sonucunu ortaya çıkarmaktadır (Güven ve Tunç, 2007).

Lisansüstü düzeyde öğrenim gören öğrenciler bir yandan ailelerine bakmak, bir yandan da iş sorunlarını çözmek zorunda kaldıkları için lisansüstü eğitimlerini daha uzun zamana yaymakta ya da öğrenimlerini yarıda bırakabilmektedirler. Öğrencilerin bu konuda yeterince bilgilendirilmemeleri, kendileriyle ilgili yönetmelik vb. yasal düzenlemeleri öğrenmemeleri de öğrenimlerini yarıda bırakmalarına neden olabilmekte, bu da öğretim elemanları ve öğrencilerin güdülenmelerini olumsuz yönde etkilemektedir (Abiddin ve İsmail, 2011). Sözü edilen konularda yapılmış ayrıntılı araştırmalar ya da istatistikler olmadığı için somut sayılar verilememektedir. Ancak, bu konuda Kayıkcı ve Ercan'ın (2013) yapmış oldukları araştırmada, Eğitim Yönetimi ve Denetimi alanında öğrenciler, lisansüstü öğrenimlerini yarıda bırakmalarının birinci nedenini (%29.0) tayin vb. nedenlere, %25.0'i lisansüstü öğrenimlerini görürken öğretim üyelerinin ilgisizliğine ve %16.6'sı da ailesel nedenlere bağlamışlardır. Ayrıca ABD ve OECD ülkelerinde yapılan araştırmalarda da özellikle lisansüstü öğrenimi terk etme nedenlerinin başında finansal güçlükler (%56.0), başka bir işte çalışma zorluğu gelmektedir (Carlozo, 2012).

Lessing ve Lessing (2004), yapmış oldukları araştırmada lisansüstü öğrencilerin başarısını ve öğrenime devamını etkileyen önemli konuların başında öğrenci dostu ve kolay ulaşılabilir yönetsel yapının olması, akademik ve bilimsel gereksinimleri karşılayan bir örgütlenme anlayışı, araştırma yapmayı kolaylaştıran süreçlerin oluşturulması, ulaşılabilir danışmanın varlığı, çatışma yönetimi konusunda bilgilendirilmiş olma gibi noktaların geldiğini bulmuşlardır.

Humphrey ve McCarthy (1999) ise lisansüstü öğretimde altyapı olanaklarının yeterli olmaması, öğrencilerin araştırmaları için yeterli maddi destek bulamamaları, bölüm ve üniversiteyle yeterince etkileşime girememeleri ve bazı alanlarda öğrenci sayısının fazla olmasının öğrenci başarısını olumsuz yönde etkilediğini bulmuşlardır. Ayrıca, öğrenci ve danışmanların araştırma ve araştırmayla ilgili alanlarının örtüşmemesi, kişiliklerinin uyumaması ve öğrencilerin danışman güdümlü araştırma konusu seçmeye zorlanması da öğrencilerin performansını olumsuz yönde etkilemektedir. Bunların yanı sıra danışman ile öğrencilerin kültürel ve etnik farklılıkları da lisansüstü eğitimi olumsuz yönde etkilemektedir.

Lisansüstü eğitimde yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin öğrenim sürecinde de sorunlar farklılaşmaktadır. Örneğin yüksek lisans düzeyinde öğrencilerin öğrenim süreciyle ilgili karşılaştıkları sorunlar araştırma yöntem, teknik ve süreçlerine yönelik daha fazla bilgi ve beceri kazanmayla ilgili iken, doktora öğrencilerinin özgün (orijinal) çalışma ve araştırma konuları bulma ve ileri istatistiksel analizleri işe koşma konusunda zorluklar yaşamaktadırlar.

İngiltere ve ABD gibi ülkelerde de lisansüstü öğretimin paralı olması ve harçların yüksek olmasının yanı sıra öğrenim süresinin uzun olması adayların bu öğretim düzeyine olan ilgisini azaltmakta ya da harçların düşük olduğu ama diplomaların tanındığı ülkelere yönelmeler başlamaktadır. Bu durum İngiltere ve ABD gibi ülkelerin denizaşırı ülkelere öğrenciler almasına yol açmakta ve üst düzey araştırma alanları kayıplarla karşı karşıya kalmaktadırlar (Guardian Higher Education Network, 2013).

Türkiye’de Lisansüstü Eğitimin Sorunları

Türkiye’de lisansüstü eğitimin sorunları konusunda sınırlı sayıda araştırma bulunmaktadır (Karakütük, 2002). Üniversiteler kendi sorunlarıyla, araştırma ve lisansüstü eğitimin sorunlarıyla ilgili yeni araştırmalar yapmalı, sorunlara çözüm önerileri oluşturmalıdır.

Türkiye’de lisansüstü eğitimi de kapsayan önemli bir sorun, ulusal gelirden üniversiteler ve araştırma-geliştirme (Ar-Ge) için ayrılan parasal kaynağın yetersiz olmasıdır. Türkiye’de Ar-Ge harcamaları 2009 yılında yaklaşık 8.7 milyar USD olarak gerçekleşmiştir. Bununla birlikte gerek gelişmiş ülkelerle ge-

rekse Türkiye düzeyindeki ülkelerle karşılaştırıldığında bu oranın oldukça düşük olduğu görülmüştür. Örneğin Ar-Ge harcamalarına 2009 yılında Çin’de 154 milyar USD, Güney Kore’de 44 milyar USD, Rusya’da 33 milyar USD, Brezilya’da 422 milyar USD tutarında bütçe ayrılmıştır. Türkiye’de de Ar-Ge harcamalarının GSYH’ye oranı 1996 yılındaki %0.45’ten 2010 yılı itibarıyla %0.80 düzeyinin üzerine yükselmiş olmakla birlikte halen diğer ülkelere göre oldukça düşüktür. Türkiye OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığında ise, 1999–2009 döneminde Ar-Ge harcamalarının milli gelire oranının OECD ülkelerinin büyük bir çoğunluğunda yükseldiği görülmektedir. İsrail, Finlandiya ve İsveç bu alanda ilk sıralarda yer alan ülkelerdir (Erkiletlioğlu, 2013). Türkiye’de yükseköğretim Ar-Ge faaliyetlerine ayrılan payların milli gelire oranının gelişimi Tablo 1’de verilmiştir. Tablonun üçüncü sütununda görüldüğü üzere, Ar-Ge faaliyetleri için yükseköğretim kurumlarına ayrılan paylar parasal değer olarak verilmiştir.

Ar-Ge harcamalarının milli gelire oranı OECD ülkelerinde ortalama bazda %2.4, AB-28 ülkelerinde ise %1.98 düzeyindedir. Türkiye’nin ise, 2013 yılı itibarıyla %0.92 (TÜİK istatistiklerinde %0.95) ile önceki yıllara göre artış gösterdiği görülmekle birlikte Avrupa Birliği ülkelerinin (AB-28) geneline ve OECD ülkeleriyle karşılaştırıldığında Ar-Ge harcamalarının düşük olduğu görülecektir. Polonya, Yunanistan, Slovakya, Şili ve Meksika Türkiye’den daha düşük Ar-Ge yoğunluğuna sahip olan ülkelerdir. Tablo 2’de bu durum açıkça görülmektedir (OECD, 2014).

TÜBİTAK ve üniversitelerin BAP birimlerince Ar-Ge’yi özendirmek için maddi özendirmeler de yapılmasına karşın, Ar-

■ **Tablo 1.** Türkiye’de yükseköğretim Ar-Ge faaliyetlerine ayrılan payların milli gelire oranı (2001–2013) (TÜİK, 2012)

	Gayri safi yurtiçi Ar-Ge harcaması / Gayri safi yurtiçi hasıla (%)	Yükseköğretim (TL)	Toplam Ar-Ge harcaması (TL)
2001	0.54	760.934.169	1.291.891.387
2002	0.53	1.185.036.119	1.843.288.038
2003	0.48	1.457.411.981	2.197.090.032
2004	0.52	1.966.426.258	2.897.516.250
2005	0.59	2.094.688.456	3.835.441.076
2006	0.58	2.256.989.544	4.399.880.662
2007	0.72	2.934.849.608	6.091.178.492
2008	0.73	3.020.895.031	6.893.048.199
2009	0.85	3.835.657.913	8.087.452.600
2010	0.84	4.263.998.147	9.267.589.617
2011	0.86	5.073.373.782	11.154.149.797
2012	0.92	5.734.125.228	13.062.263.394
2013	0.95	6.232.309.394	14.807.321.926

Tablo 2. OECD ülkeleri ve diğer ülkelerin Ar-Ge harcamalarının milli gelirlerine oranları (2000–2013) (OECD, 2014)

Ülkeler	Ar-Ge harcamalarının milli gelire oranı (%)													
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
ABD	2.62	2.64	2.55	2.55	2.49	2.51	2.55	2.63	2.77	2.82	2.74	2.76	2.79	-
Almanya	2.47	2.47	2.5	2.54	2.5	2.51	2.54	2.53	2.69	2.82	2.8	2.89	2.98	-
Avustralya	1.48	-	1.65	-	1.73	-	2	-	2.25	-	2.19	-	-	-
Avusturya	1.93	2.05	2.12	2.24	2.24	2.46	2.44	2.51	2.67	2.71	2.8	2.77	2.84	2.86
Belçika	1.97	2.07	1.94	1.87	1.86	1.83	1.86	1.89	1.97	2.03	2.1	2.21	2.24	-
Birleşik Krallık	1.79	1.77	1.78	1.73	1.67	1.7	1.72	1.75	1.75	1.82	1.77	1.78	1.73	-
Çek Cumhuriyeti	1.17	1.16	1.15	1.2	1.2	1.22	1.29	1.37	1.3	1.35	1.4	1.64	1.88	-
Danimarka	-	2.39	2.51	2.58	2.48	2.46	2.48	2.58	2.85	3.16	3	2.98	2.98	-
Estonya	0.6	0.7	0.72	0.77	0.85	0.93	1.13	1.08	1.28	1.41	1.62	2.37	2.19	-
Finlandiya	3.35	3.32	3.36	3.44	3.45	3.48	3.48	3.47	3.7	3.94	3.9	3.8	3.55	-
Fransa	2.15	2.2	2.24	2.18	2.16	2.11	2.11	2.08	2.12	2.27	2.24	2.25	2.29	-
Hollanda	1.94	1.93	1.88	1.92	1.93	1.9	1.88	1.81	1.77	1.82	1.86	2.03	2.16	-
İrlanda	1.11	1.09	1.1	1.16	1.23	1.25	1.25	1.28	1.45	1.69	1.69	1.61	1.66	-
İspanya	0.91	0.92	0.99	1.05	1.06	1.12	1.2	1.27	1.35	1.39	1.4	1.36	1.3	-
İsrail	4.03	4.3	4.26	4.01	3.99	4.15	4.22	4.52	4.4	4.17	3.97	3.97	3.93	-
İsveç	-	4.13	-	3.8	3.58	3.56	3.68	3.43	3.7	3.62	3.39	3.39	3.41	-
İsviçre	2.47	-	-	-	2.82	-	-	-	2.87	-	-	-	-	-
İtalya	1.04	1.08	1.12	1.1	1.09	1.09	1.13	1.17	1.21	1.26	1.26	1.25	1.27	-
İzlanda	2.67	2.95	2.95	2.82	-	2.77	2.99	2.68	2.65	2.82	-	2.61	-	-
Japonya	3	3.07	3.12	3.14	3.13	3.31	3.41	3.46	3.47	3.36	3.25	3.38	3.35	-
Kanada	1.87	2.04	1.99	1.99	2.01	1.99	1.96	1.92	1.87	1.92	1.82	1.74	1.69	-
Güney Kore	2.3	2.47	2.4	2.49	2.68	2.79	3.01	3.21	3.36	3.56	3.74	4.04	4.36	-
Luxemburg	1.65	-	-	1.65	1.63	1.56	1.66	1.58	1.66	1.74	1.51	1.43	1.46	-
Macaristan	0.81	0.93	1	0.94	0.88	0.94	1.01	0.98	1	1.17	1.17	1.22	1.3	-
Meksika	0.33	0.35	0.39	0.39	0.39	0.4	0.37	0.37	0.4	0.43	0.45	0.43	-	-
Norveç	-	1.59	1.66	1.71	1.57	1.51	1.48	1.59	1.58	1.76	1.68	1.65	1.65	-
Polonya	0.64	0.62	0.56	0.54	0.56	0.57	0.56	0.57	0.6	0.67	0.74	0.76	0.9	-
Portekiz	0.73	0.77	0.73	0.71	0.74	0.78	0.99	1.17	1.5	1.64	1.59	1.52	1.5	-
Slovakya	0.65	0.63	0.57	0.57	0.51	0.51	0.49	0.46	0.47	0.48	0.63	0.68	0.82	-
Slovenya	1.38	1.49	1.47	1.27	1.39	1.44	1.56	1.45	1.66	1.85	2.1	2.47	2.63	-
Şili	-	-	-	-	-	-	-	0.31	0.37	0.35	0.33	0.34	0.35	-
Türkiye	0.48	0.54	0.53	0.48	0.52	0.59	0.58	0.72	0.73	0.85	0.84	0.86	0.92	0.95
Yeni Zelanda	-	1.11	-	1.16	-	1.13	-	1.17	-	1.28	-	1.26	-	-
Yunanistan	-	0.59	-	0.57	0.56	0.6	0.59	0.6	-	-	-	0.67	0.69	-
OECD – Genel ortalama	2.17	2.21	2.18	2.19	2.16	2.19	2.22	2.25	2.33	2.37	2.34	2.37	2.4	-
Avrupa Birliği 28 ülke	1.74	1.76	1.76	1.75	1.73	1.73	1.75	1.76	1.83	1.91	1.91	1.95	1.98	-
Avrupa Birliği 15 ülke	1.85	1.87	1.89	1.88	1.85	1.86	1.89	1.9	1.98	2.07	2.07	2.1	2.13	-
OECD üyesi olmayan ülkeler														
Arjantin	0.44	0.42	0.39	0.41	0.44	0.46	0.5	0.51	0.52	0.6	0.62	0.65	0.74	-
Çin	0.9	0.95	1.07	1.13	1.23	1.32	1.39	1.4	1.47	1.7	1.76	1.84	1.98	-
Güney Afrika	-	0.73	-	0.79	0.85	0.9	0.93	0.92	0.93	0.87	0.76	0.76	-	-
Romanya	0.37	0.39	0.38	0.39	0.39	0.41	0.45	0.52	0.58	0.47	0.46	0.5	0.49	-
Rusya	1.05	1.18	1.25	1.29	1.15	1.07	1.07	1.12	1.04	1.25	1.13	1.09	1.12	-
Singapur	1.85	2.06	2.1	2.05	2.13	2.19	2.16	2.36	2.65	2.18	2.04	2.17	2.04	-
Tayvan	1.94	2.06	2.16	2.27	2.32	2.39	2.51	2.57	2.78	2.94	2.91	3.01	3.06	-

Ge bütçesi çok sınırlı miktarda kalmaktadır. Hem ulusal hem de uluslararası düzeyde yayımlanacak araştırmaların yapılabilmesi için, lisansüstü eğitime özellikle de doktora eğitimine yatırım yapılmalıdır. Doktora düzeyi, araştırmaların yapıldığı düzey olmalıdır. Danışmanlar, doktora öğrencilerine araştırma yaptırmalıdır, doktora öğrencileri araştırma yaparken araştırma süreçlerini öğrenmeli, araştırma sonuçlandırıldığında bunun ulusal ve uluslararası yayınlarda yer almasının sağlanması gerekir. Kuşkusuz doktora tezi de çok önemli bir araştırmadır. Bununla birlikte bilindiği gibi ülkemizde lisansüstü eğitim bütçesini de kapsayan üniversite bütçelerine ayrılan ödenekler yeterli değildir. Özellikle yurtdışında bildiri sunmak, kongre-sempozyuma katılmak, araştırma projelerine parasal kaynak bulmak konusunda yeterli ödenek sağlanamamaktadır.

Lisansüstü eğitim (üniversite)-sanayi ilişkisi konusunda Türkiye’de yaşanan sorunlar, gelişmekte olan ülkelerin sorunlarına benzetilmektedir. Türkiye’de doktora eğitiminin bulguları ile sanayi ilişkisi tam olarak kurulamamıştır. Bunun bir yanı üniversite ile ilgili iken diğer yanı sanayi kuruluşlarından kaynaklanmaktadır. Son yıllarda üniversitelerin teknokentleri de üniversite-sanayi işbirliğini sağlamanın bir aracı olarak görülmektedir. Üniversite sanayi ilişkisinin özellikle mühendislik, fen ve tıp alanlarında yoğun olması beklenebilir. Sosyal bilimler alanında bu ilişkinin düzeyi daha düşük olabilir. Sosyal bilimler alanında, üniversite-sanayi ilişkisinden piyasada iş bulamayacak mezunlar yetiştiren bölümlerin kapatılacağı anlaşıldığından, bir gerginlik oluşmaktadır.

Son yıllarda Türkiye’de lisansüstü eğitimin en önemli sorunlarından birisi uluslararasılaşma ile ilgilidir. Türkiye, gelişmiş ülkeler ile aynı sınıfta yer almak istemektedir. Bunun için, özellikle gelişmiş ülke üniversiteleri ile işbirlikleri yapmaktadır ve dünya ülkeleri sıralamalarında ilk birkaç yüz üniversite arasına girmeyi hedeflemektedir. Ancak yayın sıralamalarında bunu gerçekleştirmesi konusunda bazı sorunları bulunmaktadır. Bu sorunlardan birisi öğretim elemanlarının yabancı dil sorunlarıdır. Bir diğeri, öğretim üyelerinin ders yükü ve bir öğretim üyesine düşen öğrenci sayısının fazla olmasından, araştırma yapmaya fazla zamanlarının kalmamasıdır.

Lisansüstü eğitimimizin en önemli sorunlarından birisi de doktora öğrencilerinin hareketliliği ile ilgilidir. Hareketlilik iki yönlüdür: Birisi dışa doğru, diğeri içe doğrudur. Dışa doğru hareketlilik, özellikle 1929 yılından sonra bilim insanlarımızın yetiştirilmesi için yurtdışına doktora öğrenimi yapmaları için öğrencilerin gönderilmesiyle ivme kazanmıştır. Bugün de yurtdışına aynı amaçla öğrenci gönderilmektedir. Bu ise yurtdışına gidenlerden bir kısmının dönmemesi (beyin göçü), bir kısmının öğrenimini tamamlayamadan dönmemesi, bazılarının da gönderildiği alan dışında bir konuda araştırma yapmaları gibi sorunlar yaşanması anlamına gelmektedir. İçe doğru hareketlilik konu-

sunda çok ivedi düzenlemeler yapılması gereklidir. Çünkü, gelişmiş ülkeler gibi, diğer ülkelerden doktora öğrencilerini ülkemize çekebilmemiz için lisansüstü eğitim ile ilgili düzenlemeler gerekir. İçe doğru hareketliliğin yoğun olması, hem ülkemize parasal kaynak girmesi, hem ülkemizde yetişen bilim insanlarının dünyanın farklı ülkelerine yayılması, hem de ülkemizin bilimsel yönden çekici bir konuma gelmesi anlamına gelir. Bununla birlikte, yurtdışından gelecek öğrencilerin ülkemizi seçmesi için onlara yönelik yabancı dilde programların açılması, ayrıca, yabancıların ülkemizde öğrenimlerini sürdürebilmeleri için gerekli düzenlemelerin de yapılması gerekir. Ek olarak Erasmus gibi değişim programları ile yurtdışına gidecek doktora öğrencilerinin sayısını artırmanın yanında, Türkiye’ye gelecek doktora öğrencilerin sayısını da artırmalıdır.

Bir başka sorun doktora öğretiminin niteliği (kalitesi) ile ilgilidir. Doktora öğretimi ancak altyapısı tamam, yeterli nitelik ve nicelikte öğretim üyesi olan üniversitelerde yapılabilir. Araştırmaların yapıldığı, nitelikli bir doktora öğretiminin sağlanması ve doktora öğretiminin niteliğinin yükseltilmesi Türkiye’nin önemli sorunlarından birisidir.

Sonuç

Lisansüstü eğitim hem maliyeti yüksek hem de gerçek anlamda hedeflere ulaşılması zor bir kademedir. Dünya ülkeleri için olduğu gibi Türkiye’nin kalkınması ve gelişmiş ülkeler düzeyine ulaşması açısından önemli bir yere sahip olan lisansüstü öğretim ve özellikle doktora öğretiminin karşı karşıya bulunduğu sorunları gerçekçi biçimde ele alması gerektiği açıktır. Lisansüstü eğitimin olmazsa olmaz koşulundan birisi lisansüstü düzeydeki öğretim üyelerinin kendi alanlarıyla ilgili bilimsel gelişmeleri yakından izlemeleri ve öğrencileriyle paylaşarak bir bakış açısı kazandırmalarıdır. Bu sorun aynı zamanda gelecek kuşakların da araştırma etiği ve yaklaşımlarını dolayısıyla bilgi üretimini etkileyecektir. Lisansüstü araştırmaların genel geçer konulara yönelmesi, ülkemizin sorunlarının çözümüne katkı getirememekte hazırlanan tezlerin raflarda kalmasına neden olmaktadır. Bunu önleyebilmek için ülkemizin ve insanlığın temel sorunlarını çözen her türden araştırmanın yapılması kaçınılmazdır. Bu konuda özellikle disiplinler arası ya da ülkeler arası çalışmaların gerçekleştirilmesine yönelik önlemler alınması bazı lisansüstü alanlardaki tıkanıklıkları da giderecektir. Öğretim üyelerinin daha iyi araştırma yapabilmesi için özendirilmesi yönünde önlemler hem üniversite hem de ülke düzeyinde alınmalıdır. Doktora derecelerine yönelik somut ve evrensel standartlar lisansüstü enstitülerde yer almalı ve uygulanmalıdır. Özellikle lisansüstü öğretimi yöneten enstitülerin akademik açıdan da güçlendirilmesi yerinde olacaktır. Lisansüstü düzeyde öğretim üyelerinin danışmanlık yükünün fazla olması, öğrenci terk oranının fazla olması gibi nedenlerle ortaya çıkan olumsuz-

lukları ele alan çalışmaların artırılarak, lisansüstü eğitimden en verimli biçimde nasıl yararlanılabileceğine yönelik politikaların üniversitelerde geliştirilmesi yerinde olacaktır. Unutulmamalıdır ki lisans mezunları potansiyel olarak lisansüstü eğitime başlama şansına sahiptir. Bu nedenle lisansüstü eğitimin çok yönlü bakış açısıyla ele alınarak geliştirilmesi yerinde olacaktır.

Kaynaklar

- Abiddin, N. Z., and Ismail, A. (2011). Attrition and completion issues in postgraduate studies for student development. *International Review of Social Sciences and Humanities*, 1(1), 15–99.
- Carlozo, L. (2012). *Why college students stop short of a degree?* 17 Eylül 2014 tarihinde <<http://www.reuters.com/article/2012/03/27/us-attn-andrea-education-dropouts-idUSBRE82Q0Y120120327>> adresinden erişildi.
- Duan, X., and Shan, G. (2013). Suggestions for graduate curriculum reform. In Proceedings of *AASRI Winter International Conference on Engineering and Technology* (AASRI-WIET 2013), December 28–29, 2013, Saipan, USA, 202–203.
- Erkiletlioğlu, H. (2013). *Dünyada ve Türkiye’de AR-GE faaliyetleri*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Güven, İ. ve Tunç, B. (2007). Lisansüstü öğrencilerin akademik sorunları (Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Örneği). *Millî Eğitim*, 173, 157–172.
- Guardian Higher Education Network (2013). *The postgraduate funding problem and three possible solutions*. 17 Eylül 2014 tarihinde <<http://www.theguardian.com/higher-education-network/blog/2013/jul/04/postgraduate-funding-three-possible-solutions>> adresinden erişildi.
- Humphrey, R., and McCarthey, P. (1999). Recognising difference: providing for graduate students. *Studies in Higher Education*, 24(3), 371–386.
- Johnson, J. M. (2009). *Avrupa, Asya ve Amerika’da lisansüstü öğretim reformu ve bilim insanları ile mübendislerin uluslararası hareketliliği*. NSF (National Science Foundation) *Çalıştay Bildirileri* (K. Karakütük, Çev. Ed). Ankara: Pegem Akademi.
- Karakütük, K. (2002). *Öğretim üyesi ve bilim insanı yetiştirme: Lisansüstü öğretimin planlanması*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Karakütük, K. (Ed.) (2009). *Lisansüstü öğretim sistemleri* (İkinci baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Kayıkçı, K. ve Ercan, B. (2013). The evaluation of educational administration and supervision graduate programs in Turkey: A case study. *e-International Journal of Educational Research*, 4(3), 74–94.
- Lessing, N., and Lessing, A. C. (2004). The supervision of research for dissertations and theses. *Acta Commercii*, 4(1), 73–87.
- McAlpine, L., and Norton, J. (2006). Reframing our approach to doctoral programs: an interactive framework for action and research. *Higher Education Research and Development*, 25(1), 3–17.
- OECD (2014). *OECD istatistikleri*. 25 Kasım 2014 tarihinde <http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=PATS_IPC> adresinden erişildi.
- TÜİK (2012). *Araştırma-Geliştirme Faaliyetleri Araştırması*. 25 Kasım 2014 tarihinde <http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1082> adresinden erişildi.